

УДК 883.3(09)
Д 53

Ірина ДМИТРІВ

РЕЛІГІЙНА МІСТЕРІЯ ЗБІРКИ Б.-І. АНТОНИЧА
“ВЕЛИКА ГАРМОНІЯ”

Своєрідність збірки Б.-І. Антонича “Велика гармонія” полягає у нетрадиційності, нетиповості поєднання і взаємопроникання у ній християнського і язичницького світоглядів. У збірці не лише продовжується традиція української релігійної та релігійно-містичної поезії, а й відбивається трагічна суперечливість світосприймання й світовідображення людини ХХ століття. “Велика гармонія” пронизана релігійним містицизмом і бажанням зануритися у таємниці людської екзистенції, віднайти власну дорогу віри.

Ключові слова: Біблія, молитва, поезія, світогляд, Христос.

Творчість Богдана-Ігоря Антонича дедалі більше привертає увагу дослідників своєю нетрадиційністю, нетиповістю поєднання і взаємопроникання у ній християнського і язичницького світоглядів. Це питання цікавило вже сучасників автора (С.Гординського, Г.Костельника), але проблему аж ніяк не можна вважати вичерпаною.

Антоничеві релігійні твори стали цілком новим явищем в українській літературі міжвоєнного періоду ХХ століття. Святослав Гординський вважав, що суто релігійних поетів у Галичині майже не було, а єдиним вартим у такому ракурсі уваги був В.Лімниченко. Твори на релігійну тематику, які друкувалися у різних релігійних виданнях, були написані “на дуже невибагливому мистецькому рівні”, оскільки їхня “шабльонова” форма була зовсім неспівмірною з високим змістом. “І оце з’явився поет, що заговорив по-новому, по-іншому, голосом, в якому зазвучали не тільки знані молитовні тони, але й щось нове –

християнська містика й філософія, проблема відношення людини до Бога, шукання Бога в усьому сущому в світі, як первопочатку життя і останньої цілі людського буття" [3, 119].

Нового і глибокого осмислення потребує збірка Б.І.Антонича "Велика гармонія", яка так і не побачила світу за життя автора. Збірка має вагомe значення для розуміння внутрішнього світу її автора, оскільки "веде нас шляхом спраглогo богошукатства, сповнює щастям богознайдення, просвітлення й умиротворення душ" [4, 2].

Дослідники творчості Богдана-Ігоря Антонича неодноразово запитували себе: яке поняття Бога було в автора? Чи не був він двоєвіром? (Яр. Славутич).

Я. Розумний у статті "Від символізму до екзистенціалізму: християнські елементи в українській поезії ХХ ст." зазначає, що "збірка про "велику гармонію" в дійсності свідчить про поетову дисгармонію, про його внутрішній конфлікт, у якому зіткнувся світ Б.-І.Антонича – традиціоналіста, вихованого в родинному священничому середовищі, зі світом Б.-І.Антонича – життєпоклонника, якого, "самотній" і "нещасливий" диявол, Антоничів спокусник і символ повного людського життя, намагається звести й завести в життєву розкіш, шалену й гарячу" [7, 493].

Насправді й об'єктивно у "Великій гармонії" Б.-І.Антонич не лише продовжив традицію української релігійної та релігійно-містичної поезії, а й відбив, як підкреслює Елеонора Соловей, драматичну, якщо не трагічну суперечливість свідомості людини ХХ століття, для якої вже надзвичайно важкодоступна ясна, непотьмарена, ненадщерблена віра – "сонячна віра", гармонія душі [10, 127].

Б.-І.Антонич у своєму пошукові Бога йде далі: він не ковзає по поверхні обрядовості, християнство для нього – не лише ритуал. Християнство, як зазначає М.Новикова [1, 14], – це передусім особа. Особиста – неповторна – душа. Особиста – унікальна – біографія. Тому християнство – це завжди і всюди історія. М.Еліаде вважає, що історія – це шлях, що починається з особистого Бога. Релігійна людина не народжується такою відразу, вона "робить

саму себе" [5, 54]. Для цього їй необхідне особисте спілкування з Богом. Чи ж не про це йдеться в Антоничевих віршах, де автор називає найприємнішими хвилинами ті, коли може "гуторити з Богом... сам на сам", або про "найвищу" хвилину, коли "людину відвідує Бог".

Б.-І. Антонич дуже часто говорить про Божу всюдиприсутність. Ось, наприклад:

На найвищій недеї гір – є Він,
На найглибшій моря дні – є Він,
На небі, гамазеї гір – є Він,
В кожній ночі, в кожнім дні – є Він [1, 65].

Про глибину пізнання Бога свідчить Антоничеве розуміння того, що Бог, незважаючи на його всюдиприсутність, не є десь далеко, а небо – не єдине місце перебування Бога. Справжнє мешкання бога – людська душа. Тому Антоничів Бог народжується не у Вифліємі Юдейським, а у серці автора.

Хай грає пісня серед герця,
Бо це найбільша з перемог.
У жолобі мого серця
Сьогодні народився Бог [1, 61].

Тому, коли людина прагне Бога, то не слід шукати його десь далеко, бо

Коли шукаєш – Він є,
Його вже маєш, бо в тобі – є [1, 65].

Про серце, як єдине місце зустрічі людини з Богом, йдеться у вірші "Дві дороги", де ліричний герой розповідає про те, що він шукав Бога всюди: в низинах, в горах, в багатих палатах і бібліотеках, розпитував про Нього у вітрів та перехожих. Та всі зусилля виявилися марними, бо ...розминулися поруч себе дві дороги:

Ти теж шукав мене у моїм серці... [1, 63].

Звернемо увагу, що вірш "Дві дороги" датований 24 березня 1932 року Г. Насмінчук справедливо зазначає, що він за ідейним задумом є апологією пошуків. Характерною рисою цього вірша є те, що уся тропіка тягнє до чогось містичного, наприклад, "тьмяні сутінки", "запилені бібліотеки", "мертва цвіль". Дослідники

творчості Б.-І.Антонича неодноразово ставили питання: звідки така похмурість, розчарування, навіть приречення? Адже у вірші "Слава на висотах" (23 березня 1932 року) автор писав, що йому хочеться "обняти всіх людей з великої, ясної радості", йому хочеться "сміятися безжурно, радо" і "плескати у долоні, немов мале дитя". Незважаючи на те, що за часом написання поезії розташовуються поряд, при їх зіставленні впадає у вічі абсолютно різна тональність. На думку Г.Насмінчук, це свідчить про факт поліфонізму Антоничевої віри в Бога [6, 84]. Таких свідчень у "Великій гармонії" чимало. Ось, наприклад, у вірші "Молитва" автор просить у Бога віри, як оборони від усього злого, бо "нас січуть осінні сумніву дощі".

Ідея вічної боротьби добра зі злом, яка є осердям християнської філософії, не могла не відгукнутись у чутливій душі Б.-І.Антонича. У душі поета ця боротьба проявилася у тих сумнівах, що їх викликав розум, цей *advocatus diaboli*, який нашіптує людському серцю гріх гордості і каже боротися з Богом [3, 122].

Пишна гордість, зухвала та сміла,
Полонила мене, обійняла в кліщі.
Я співав боготворення тіла
Та благав його: визволь мене від душі.

Лиш на власнім безумстві опертий,
Я бажав увесь шлях перейти тільки сам.
Без хитання в наближенні смерті
Навіть небо відштовхував, п'яний життям [1, 72].

Остання строфа вказує на те, що стало перешкодою до поетового єднання з Богом. Але такі прояви гордості називає поет "молодечими штукарствами та герцями", після яких приходить справжній життєвий досвід, коли поет

погодився із Богом та світом
і знайшов досконалу гармонію в серці [1, 72].

Майстерно зобразив поет диявольську спокусу в поезії "Apage satanas" ("Геть, дияволе!"). Янгол-вигнанець приходить уночі до поета і під вікном його душі грає солодку пісню, що кличе його піти з ним туди, де жде на нього розкіш. Вигнаний янгол каже, що

він так само самотній і нещасливий, як і поет, і просить прийняти його. “мандрівця й вічного бурлаку”, “поета бунту”. до себе і за це обіцяє йому “нарисувати таємниці знак” – що стало б договором між дияволом і поетом. Але ліричний герой рішуче не приймає такої пропозиції і навіть має засіб проти зла:

Виходжу перед хату і поріг мого серця
Зливаю всецілющою, свяченою водою [1, 83].

Є ще одна проблема, яка не може не цікавити Б.-І.Антонича, – проблема кінця земного існування, тобто проблема смерті. Цій темі присвячено в Б.-І.Антонича декілька віршів. Поетові чужі почуття відчаю і приреченості, адже він дивиться на смерть очима християнина:

О Боже, дай, щоб я в змаганні
стояв, мов скеля, проти орд,
щоб смерть моя була – останній
гармонії акорд [1, 61].

Загалом можна твердити, що “Велика гармонія” – це одна велика молитва “як процес особистісного, інтимного, таємного спілкування віруючого з Богом; як шире й відверте висловлення своїх почуттів перед найвищою у світі істотою; як очищення думки від усього другорядного й стороннього; як благоговійне розчинення свого “Я” в об’єкті поклоніння” [2, 4].

У християнстві виділяють різні види молитви: *молитва прослави, прохання, подяки, молитва про прощення прозін*. У Б.-І.Антонича домінують два перші з них види молитви: *прослави Бога і прохання*. Але прохання не про дрібні земні речі, а про дар віри, про дари Святого Духа, про гармонію душі. Молитва прослави Б.-І.Антонича набирає особливого звучання серед інших віршів “Великої гармонії”. Щоб проілюструвати це, вдамося до аналізу таких віршів: “Величний Господь”, “Тебе, Бога, хвалимо І”, “Хвалім Господа ІІ”, “Величання”. У всіх цих віршах автор складає хвалу Господеві, оспівує його велич, наголошує на Його всемогутності і всюдиприсутності. Кожен рядок вірша свідчить про віру поета в єдиного *Бога-Отця*, Вседержителя, Творця неба і землі, всього видимого і невидимого. Бог у творах Б.-І.Антонича – найвища досконалість, найвища гармонія.

Він – кожній речі мелодію дає,
 Він – гармонія, Він – акорд музичний,
 Він – камертон, що стріить серце твоє,
 Він – Звук Доконаний, Величний [1, 65].

Прикметною рисою згаданих поезій є їхнє закорінення у псалми та інші Богослужбні тексти. Ось, наприклад, у поезії “Тебе, Бога, хвалимо І” знаходимо риси 150-го псалма, який звучить так:

Хваліте Господа у його святині.
 Хваліте його в його могутній тверді.
 Хваліте його за його подвиги великі.
 Хваліте його в його величі безмежній.
 Хваліте його звуком рогу.
 Хваліте його на арфі і на гуслах...
 Хай хвалить Господа все, що живе! [8, 704]

Крім того, поезія “Тебе, Бога, хвалимо І” має спільні риси з давнім Богослужбним твором – подячною піснею св. Амвросія, еп. Медіоланського “Тебе, Бога, хвалимо”. Вона має такий початок:

Тебе, Бога, хвалимо,
 Тебе, Господа, визнаємо.
 Тебе, Предвічного Отця, вся земля величає.
 Тобі всі ангели, тобі небеса і всі сили,

Тобі херувими й серафими безперестанними голосами співають:

Свят, свят, свят Господь Бог Саваот!

Як псалми, так і пісня св. Амвросія були, без сумніву, відомі Б.-І.Антоничеві і стали органічною частиною його поезії. Звідси Антоничеве величання вкладається в такі рядки:

Земля – золотострунна арфа Твоєї слави,
 день і ніч – молитва туги і бажання,
 небо – людська ціль остання,
 все разом – велика гармонія Тебе славить [1, 66].

У вірші “Величання” автор, окрім звеличення Господа, згадує про своє призначення:

Співай, душе моя, пречисту пісню Богу,
 О радуйся, о веселися вся!

Вкажи захопленим очам Твою дорогу,
Хай арфою Твоєю стану я [1, 84].

Образності та ритмічності біблійного тексту, тіснішому об'єднанню його компонентів сприяє така стилістична фігура, як анафора. У псалмах царя Давида вона трапляється досить часто. Ось, наприклад:

Хваліте Господа з неба, хваліте його на висотах.
Хваліте його всі ангели його,
хваліте його всі воїнства небесні.
Хваліте його ви, сонце й місяцю,
хваліте його всі ясні зорі.
Хваліте його ви, небеса небес, і води,
що над небесами [8, 703].

Б.-І.Антонич дуже часто використовує анафору. Для ілюстрації мистецького використання цієї фігури послужить вірш "Хвалім Господа II"

Для Тебе море грає осяйний, палкий псалом,
Для Тебе вітер громові лункі пісні співа,
Для Тебе лютий буревій морським хвилює дном,
Для Тебе шепотом шовковим шелестить трава.

Про Тебе ліс розкажує чудову, дивну, тиху повість,
Про Тебе вічно пам'ятають незабудки сині,
Про Тебе сонце словіщає Полум'яну Новість,
Про Тебе янгол казку шепотить до вух дитині.

Для Тебе сяє золото стрімких високих бань,
Для Тебе ладаном горять жемчужні вівтарі,
Для Тебе сплачують поети слів натхненних дань,
Для Тебе б'ють у срібні струни віщі гусярі.

Про Тебе об'явління ждали крізь віки погани,
Про Тебе нам говорить казка давніх літ тепер ще,
Про Тебе думку носить навіть душолюб поганий,
Про Тебе добрий Боже, мріє кожне людське серце [1, 83].

Оригінальним у поезії Б.-І.Антоніча є поєднання анафори з епіфорою.

Коли кличеш поночі – Він є,
 Коли кличеш помочі – Він є,
 Коли шукаєш – Він є,
 Його вже маєш, бо в тобі – є [1, 65].

Звичайно, коли Б.-І.Антоніч писав свої “хвалебні” вірші, то мав на увазі Триєдиного Бога: Отця, Сина і Святого Духа. Проте надзвичайно рельєфно вимальовується у його поезії *друга особа Божя – Ісус Христос*. Автор присвячує йому окрему поезію під назвою “Божий Агнець”. Тут Христос не постає ані великим чудотворцем, ані могутнім пророком, ані довгоочікуваним Месією.

Ти не гнів, Ти не грім, Ти не кара,
 тільки спів, тільки дім доброти та пробачення звук.
 Ти не меч, не вогонь, не примара,
 дай мені в серця дні відчитати письмо Твоїх рук.
 Я кличу до тебе щодня:
 Боже Ягня [1, 80].

У Святому Письмі часто говориться про Агнця Божого на означення прообразу Ісуса Христа. Вперше використав цю назву пророк Єремія, коли сказав: “Я, немов плохе ягнятко, що на заріз ведуть його” (Єр. 11.19). Пророк Ісая застосовує цей образ до Месії: “Його мордовано, та він упокорявся і не розтуляв своїх уст; немов ягня, що на заріз ведуть його” (Іс. 53.7). У Старому Заповіті існував звичай приносити ягнят у жертву Богові, але ця жертва була лише прообразом того великого відкуплення, яке звершив Христос своєю смертю на хресті. Отже, Ісус Христос – це непорочний Агнець Божий, який бере на себе гріхи світу, щоб спокутувати їх ціною власної крові.

Б.-І.Антоніч звертає увагу на ще одну грань Божества і подає нам Христа, йдучи за традиційно догматичним богослов'ям, як світло для світу. Апостол Йоан у своєму Першому Посланні пише: “Бог – світло, і ніякої в ньому темряви немає” (I Послання Йоана. 1.5). Ісус Христос – це “Світло від Світла”, “в ньому було життя, і життя було Світлом людей” (Йо. 1.4). Христос про себе каже: “Я – світло світу. Хто йде за мною, не блукатиме в темряві, а матиме

світло життя” (Йо. 8.12).

Для Б.-І.Антонича все, що існує поза Богом, – темнота. І лише Христос – “для віч вічне світло”, “по темряві рання просвіта”, “пісня сонця і ясного дня”. Контрастом до Христового Світла є душа поета, але Бог не відкидає її, лише “променями сонця сходить у найчорнішу душу”, щоб “просвітити темноту ночі”.

Вагоме місце у “Великій гармонії” посідає і *третя особа Божя – Святий Дух*, якого автор називає “Голубом святим”, “Голубом-Духом”, “Великим Женцем душ”. Поет просить від Святого Духа морального вдосконалення, духовного поступу.

Великий Женче Душ, Ти серпом золотим
із мого серця сумнівів бур'ян та хопту витни,
щоб перед оком вічності стояв, мов непохитний тин,
Я гордий та твердий, мов криця, лицар Твій блакитний

[1, 59].

У наведений уривок Б.-І.Антонич майстерно вплітає притчку про кукіль (Мт. 13. 24 – 30; 36 – 43). Окрім того, автор беззастережно віддає себе під провід Святого Духа, який є “скарбницею усякий дїбр (духовних) і життя подателем”.

Співай, душе моя, могутню пісню Богу,
злети на мене, Голуб-Дух, і крилами закрий,
натхненний зміст налий у мене, в форму вбогу,
нехай горить в очах захоплення вогонь святий [1, 84].

Б.-І.Антонич не оминає увагою у “Великій гармонії” особи Пресвятої Богородиці, якій присвячені поезії “Страдальна Мати”, “Радуйся, Маріє!”, “Спасай, Царице!”, “Прославлена Мати”. У вірші “Страдальна Мати” авторові вдається за допомогою промовистих і досить незвичних образів (“чорна плахта ночі”, “зорі жовтим зерном”) передати трагізм почуттів Богоматері, яка

Йде із серцем Сина,
що пробите терном [1, 73].

Вірші “Радуйся, Маріє!” та “Спасай, Царице!” мають цілком іншу тональність. Вони сповнені особливого піднесення, святобливого замилювання Богородицею, але автор ніколи не оминає нагоди, щоб скласти прохання:

Прилинь і принеси цілющий лік в борні важкій,

енгармонійний скрегіт арфи серця заспокої [1, 74].

Філософські міркування про життя людини як вічне паломництво висловлює Б.-І.Антоніч у поезії "Книга прочан 3 (Єрусалим)".

На плечах свій несучи тягар,
у синій скрині Божий дар,
хоч палить спеки лютий жар,
хоч батоном бичує злим [1, 73].

Автор, пишучи про "Божий дар", безперечно, має на увазі поетичний дар. Хоча Б.-І.Антоніч ніби сам собі зізнається:

Не вмію писати віршів,
Сміюся з правил і вимог.
Для мене поетику
Складає сам Бог [1, 63].

У сучасному літературознавстві можна зустріти міркування про те, що для багатьох читачів землеклонські вірші можуть видатися кращими, оскільки викликають сильні почуття, великі емоції, бурхливу насолоду земним життям і є "справжніми шедеврами імажиністичного стилю" [9, 19].

Натомість "Велика гармонія", – вважає П.Дунай, – поетично слабша від його язичницьких збірок. Це мова душі, що лише прагне просвітленості і не знаходить адекватного лексичного вираження для творчого передання" [4, 3]. Дослідники певною мірою мають рацію. Але не варто забувати, що Б.-І.Антоніч тому і не встиг видати за життя цю збірку, бо мав намір дещо удосконалити її, оскільки вже більш критично ставився до своїх ранніх творів.

"Так чи інакше, – пише Святослав Гординський, – перед нами творчість поета з дуже широким колом зацікавлень, який помистецькому підійшов до одної з головних проблем поезії – проблем людського буття, людської долі і мети. Підходив він туди і з погляду християнської філософії й містики, але і з погляду не скажемо поганського, – а того біологічного, що стає здивований перед силою і сп'янінням зросту, перед стихією тієї нерозгаданої тасмниці, що її звано життям, і що є також одним із проявів Божої всемогутності. Пантеїзм пізніших творів Антоніча і був висловом того почуття Божого всебуття у космосі і він не перешкоджає нам

бачити в ньому найчільнішого католицького поета сьогочасної України” [3, 123].

Збірка Богдана-Ігоря Антонича “Велика гармонія” є неповторною поетичною спробою окреслення і занурення у тасмниці людського буття, намаганням homo religiosus (людини релігійної) відшукати основні первні своєї екзистенції, знайти власну дорогу до Бога.

1. Антонич Б.-І. Твори. – К.: Дніпро, 1998. – 591с.
2. Антофійчук В. “Молитва, як сонце, вічна...” (Жанр молитви в українській літературі) // “Святі чуття, закладені в молитву...”: Антологія української молитви. У 2 кн. – Чернівці: Рута, 1996. – Кн. 1. – С. 3 – 10.
3. Гординський С. “Пісні, що їх диктує Бог” (Релігійні поезії Б.-І.Антонича) // Народній Календар на звичайний 1949 рік. – Мюнхен: Б. в., 1948. – С. 118 – 123.
4. Дунай П. Поетичний космос Б.-І.Антонича // Українська мова та література. – 1999. – ч. 40. – С. 1–3.
5. Еліаде Мірча. Священне і мирське // Мірча Е. Мефістофель і андрогін. – К.: Основи, 2001. – С. 5 – 116.
6. Пасмінчук Г. Біблійна естетика у творчості Б.-І.Антонича // Біблія і культура: Збірник наукових статей. – Випуск І. – Чернівці: Рута, 2000. – С. 83 – 84.
7. Розумний Я. Від символізму до екзистенціалізму: християнські елементи в українській поезії двадцятого століття // Збірник праць Ювілейного Конгресу у 1000-ліття хрищення Руси-України. – Мюнхен: Б. в., 1988 – 1989. – С. 491 – 513.
8. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. – Б. м.: United Bible Societies, 1991. – 1394 с.
9. Славутич Яр. Від землепоклонства до християнства? // Слово і час. – 1993. – № 8. – С. 15 – 19.
10. Соловей Елеонора. Типологія української філософської лірики ХХ ст. Міфософська типологічна лінія (Б.-І.Антонич і В.Свідзінський) // Соловей Е. Українська філософська лірика. – К.: Юніверс, 1999. – С. 115 – 183.

Ірина Дмитрів. Релігійнознавча мистерія збірника Б.-І. Антоновича “Великая гармонія”. Своєобразие збірника Б.-І.Антоновича “Великая гармонія” заключається в нетрадиционности, нетипичности совмещения и взаимопроникновения в ней христианского и языческого мировоззрений. В зборнике не только продолжается традиция

украинской религиозной и религиозно-мистической поэзии, но и отражается трагическая противоречивость мировосприятия и мироотражения человека XX века. "Великая гармония" пронизана религиозным мистицизмом и желанием погрузиться в тайны человеческой экзистенции, отыскать собственный путь веры.

Ключевые слова: Библия, молитва, поэзия, мировоззрение, Христос.

Iryna Dmytriv. Religious mystery of the collection of "Velyka Harmonia" ("Great Harmony") by B. I. Antonych. The originality of Antonych's collection "Velyka Harmonia" consists in non-traditional, non-typical combination and interpretation of Christian and heathen world outlooks. The collection does not only follow the tradition of Ukrainian religious and religious mystic poetry but also reflects a tragic contradiction of the XXth c. man's world perception and world reflection. "Velyka Harmonia" is saturated with religious mysticism and longing to plunge into the mystery of people's existence and find one's own way of faith.

Key words: Bible, prayer, poetry, outlook, Christ.